

Genrix Pestalotssi və onun didaqtıqa təlimi

(1746—1827)

Pestalotssinin adı—burzua pedaqogiqası tarixində ən məşhur addır. Pestalotssi—Jevropada xalq feodalizm və absoljutizm zəncirindən azad etmək uğrunda mübarizə gedən və eyni zamanda yeni qapitalizm zənciri təsis olunan bir epoxada yaşamışdır.

Pestalotssini, kəndlilərin talei, onun (Pestalotssinin) fəaliyyətə başlamış vaxt, xüsusilə amansız istismar olunan kəndlilərin talei dərindən həyəcanı gətirirdi. Pestalotssinin bytyn simpatiyası joxsul kəndlilərin tərəfində idi. Pestalotssi bytyn öz həyatı əməkçilərin mənafehi ilə bağlanmış demokrat pedaqoqdur. Pestalotssi sosialist deyildi. «Pestalotssinin əsri xüsusi mülkiyyətin müqəddəs hala (oreol) ilə əhatə olunduğu əsrdir, bu əsrdə insanlar xüsusi mülkiyyəti qənaətcilik, cəlbəqanlıq və başqa buna bənzərən xeyrxahlıqlar yolu ilə əldə etmək mümkün olduğuna sadətil bir e'timad bəsləyirlər», «xalqa köməli xaricdən: maarifpərvər monarxıdan, xalq sevgisi ilə ruhlanmış feodaldan, aqıllı hakimlərdən, xeyrxah fabriquantdan gözləyirlər»¹ və Pestalotssi pedaqogıqa teorijası və praqtıqasında, düzgün olmayan, bəzən isə tamamilə reaksiya siyasi və fəlsəfi əsaslara istinad edərək, çox vaxt səhv pozisiyalar tutmuşdur, onun kəndlilər arasında fəaliyyəti isə filantropik (insaniyyətpərvər) xarakter daşımışdır.

Lakin Pestalotssi eyni zamanda geniş əhali kətlələri uşaqlarına daha asan və sürətlə bilik təlim etmək üçün yollar axtarır, təlimi həyatı, praqtiki cəhətdən qiymətli və ictimaiyyətin əlverişli etməyə cəhd edirdi. Pestalotssi nəinki teoretikdir, o eyni zamanda xalq məktəbinin praqtiki təşkilatçısı, metodisti və propaqandisti olmuşdur. O, təlimi kətləvi hala salmaq imkan verən metodıqanın banisidir. Bunun üçün bytyn ölkələrdə xalq məktəbinin inkişaf tarixi Pestalotssi ilə əlaqədardır.

Onun pedaqogıqa teorijasının progressiv hissəsində və onun pedaqogıqa praqtıqasında, indiki vaxtda, bizim üçün onun didaqtıqası xüsusi maraq ojaadır. Bu ocerqdə biz onun pedaqogıqa sistemasının məhz bu cəhəti üzərində dajanaçaqıq.

Lakin Pestalotssinin pedaqogıqa teorijası onun bytyn həyatı və fəaliyyəti ilə sıx bir tərzdə əlaqəli olduğundan, onun didaqtik müddələrin izah etmədən qabaq qıssa bioqrafik məlumat vermək lazımdır.

Genrix Pestalotssi 1746-cı ildə Şvetsarijada, Tsjurix şəhərində praqtik həkimin ailəsində anadan olmuşdur. Genrix altı yaşa girəndə onun atası vəfat edir. Pestalotssini anası və onun yərinə olduqca bəyik təsis bəqəsləmiş sadiq qulluxcusu tərbiyə etmişdir. Onlar Pestalotssini dini-mistik əhval-ruhiyyə ilə əhatə etmiş və onda həddən artıq həssaslıq və xuljasıliq inkişaf etdirmişlər.

Pestalotssi çox intibah, coşqun, xaricən xeyli kələkətyr və cirkın oqlan idi.

¹ N. O r u p s q a j a—Xalq maarifi və demokratiya, səh 37, «Maarif işçisi» nəşri (rusça). 1930-cu il.

Erkən oxumaq eynənərək, o iyzlərə kitab oxumuşdur. Bu kitablar onun, təxəjjyl və fantazijasın inkişaf etdirmişdir. Pestalotssi, artıq, uşaqlıqdan etibarən, sonralar onda xüsusilə aiddən surətdə zahirə sənə xarakter xüsusiyyətlərini meydana çıxarırdı: həddən artıq tez inanən, qejri praqtikilik, hazırkı momentdə onu maraqlandırmayan şeylərə qarşı qayğısızlıq, onun hissə və təxəjjylə toxunan hər şeyə isə bütynliyilə qaryılmaq, gözəl həyata kecirilməsi mümkün olmasa da belə nəçib, gözəl məqsədlər uğrunda fədakarçasına çalışmaq və sairə.

Məktəbdə Pestalotssi yaxşı şagirdlərdən biri idi, lakin bir barabarda oxumurdu: sevdijə predmetlərdə gözəl mütəfəqqijət qazanırdı, öbiri predmetlərə isə, demək olar ki, hec diqqət verməzdi; cox zaman o, ən pis şagirdlərin buraxmadıq səhvləri buraxırdı.

Pestalotssi yə illik ibtidai məktəbi və jeddi illik latın (orta) məktəbini bitirir və ali məktəbə girir.

Burada o, qədim dilləri, fəlsəfəni, hüququ eynənirdi. Russonun əsərləri gənc Pestalotssijə bəyik təsir bağışlayır. O və onun bir cox joldaşları Russonun «İctimai müqavələ» və «Emil» adlı əsərlərini həddən artıq oxuyarlardı.

Russoja sitajış edən gənclər «gelvetik cəmiyyət» təşkil edirlər; bu cəmiyyətin üzvlərini «gənc patriotlar» adlandırmırlardı. Cəmiyyət bir jurnal çıxarıb, bu jurnalda Pestalotssi də iştirak edirdi. «Gənc patriotlar» təzjijə altında qalmış kəndlilərə öz simpatijalarını ifadə edir, vətən idejasını fetiş halına salır, onun qəhrəman keçmişini eynənmək lazım olduğunu sybut edir və hökumətin fəalijətini tənqid edirlərdi.

Tsjurix hökumətinin başında durmuş torpaq mylkədarlarının mənafəini gydən aristokratija partijası həjəçəna gəlir. Tsjurix hökuməti «gelvetik cəmiyyəti» bağlayır və «gənc patriotlar» həbs edir. Pestalotssi yə gynlyk həbsdən sonra azad edilir. O, təlimi buraxaraq özünü xalqın xeyrixahıq uğrunda mybarizəyə həsr etməji qərara alır.

Şvetsariyanın kəndliləri, burzua revoljusijası ərəfəsində olduqca aqır dövr kecirirlərdi. Xırda ev peşəsini öldyrərək inkişaf edən iri sənəjin və hələ myhafizə edilməkdə olan feodal zylmynın təsiri altında kəndlilər daqılır, joxsullaşır, qolcomaqların və sələmcilərin əsir edici çajnaqına düşyrlərdi.

Pestalotssi jay qanıqların kənd pastoru (keşişi) olan öz babasının yanında kecirirdi, o, orada cox vaqt kəndlilərin işində iştirak edir və kəndlilərin joxsul vəziyyətini yaxşı bilirdi. Təlimi ataraq o, kəndə kecmək və orada kəndlilərin təlimini təşkil etmək və gəlirlərini coxaltmağa jərdəm etməklə onlara kömək etməji qərara alır. Bunun yəyn o, kənd təsərryfatsın eynənməklə məşqul olur, 10 aj myddətində nymunəvi bir malikanədə işajaraq, orada kənd təsərryfət praqtikasını kecir və ejni zamanda kənd təsərryfətdən ən myhyım teoretik əsərləri eynənir. Bundan sonra, Pestalotssi borç aldyq pul ilə işlənməmiş bir torpaq ucastoqu alır, orada ev tikir və öz mylkijətini «Nejcof» («Jeni həjət») adlandırmır. Burada, o, qabaqca marena (bojax) beçərməklə məşqul olur, lakin sonradan, bu işdən zərər cəkdikdə, o, syd və pendir istehsalına kecir, cəllərdə jonça əkir, malqara alır və pendir hazırlayan və ejirici istehsalat dyzəldir.

Pestalotssi bəyik bir energija ilə işləjir, o bytyn temperamentini jeni işə qojur və nymunəvi sahibkar olmaq və ətraf əhali arasında bəyik qul-

çatır isə aparmaq xuljasına düşür. Lakin ikinci təcrübəsində də myvəffəq olmadı. Onun piş təsərrüfatçı olduğu aşkara çıxır; təsərrüfat gəlir gətirmir; o borca düşür.

4 il kənd təsərrüfatı ilə məşğul olduğundan sonra, Pestalotssi coxdan-kı xuljasını—jə'ni jetimləri və joxsul uşaqlarını tərbiyə etməyi həyata keçirməyi qərara alır. Öz dostlarının məsləhəti üzrə, o, «bəşəriyyət dostlarına» myraqiət edərək, onlardan jetimlər və nəzarətsiz uşaqlara məxsus prijut təşkil etmək üçün yardım etməyi xahiş edir. Prijutda, o, uşaqlara təhsil verməyi və əl əməyi təlim etməyi və'd edirdi. Pestalotssinin çağırışına yardım cavabı verilir. Toplanmış pula Nejqofda 1775-ci ildə prijut açaraq, ona «joxsullara məxsus myəssisə» adı verilir. Öz evini və torpağını bu prijuta verir və özy də tamamilə bu işə qapılır. O, bu prijuta 8-dən 15-ə qədər yaş olan onlarla jetim və jürdsuzları toplayır, onlara oxumaq, yazmaq, hesablama, ibtidai geografiyanı, ibtidai təbiəti və sairəni öyrədir. Uşaqlar ev nəzdində olan əjirici və toxuyucu emalatxanada işləyirdi; bundan əlavə jayda oqlanlar—cəldə, qızlar isə—baqda, bostanda və ev təsərrüfatında işləyirdi. Pestalotssi öz qarşısına təlimi kənd təsərrüfatı və sənaye əməyi ilə birləşdirmək vəzifəsini qoşur. O, «joxsullara məxsus myəssisənin» gələcəkdə öz qazançı ilə işləyə biləcəyi və onun icarəsində uşaqlar, onların özləri tərəfindən hazırlanan predmetlərin satışından alınan pulla saxlamaq mümkün olaçağı xuljasına daıyır.

Pestalotssi özy və onun arvadı səhərdən axşama qədər prijutda işləyirdi. Pestalotssi hər uşaqa diqqət yetirirdi: onların hər birini nə ilə məşğul etmək və hansı işə qoymaq mümkün olduğunu bilməyə cəhd edirdi. «Mən illərlə əlli nəfərdən artıq dilənci uşaqlar arasında jasadım, kəsibləyirdim öz cərəjimi onlarla bəlyşdyrdim. Diləncilərə insan kimi jasmamaqı öyrətmək üçün, mən özüm də dilənci kimi jasadım»—deyə o öz haqqında yazır. Pestalotssiyə elə gəlirdi ki, o, joxsullar və bədbaxtlar bəxtijar etmək yolunu—uşaqların «professional» təhsilində tapmışdır. Pestalotssi joxsulları zəlim və joxsulluqdan ancaq əməkçilərin revoljusion mybarizəsi yolu ilə sona qədər azad etmək mümkün olduğunu başa düşürdü. O sadəilçəsinə guman edirdi ki, uşaqlar kənd təsərrüfatına, sənaye və ev təsərrüfatına dair bilik və vərdislərlə silahlandırmaq və eyni zamanda onlarda namusluluq, əməlisevmə və bu kimi əxlaqi sifətlər tərbiyə etməklə, o, onlar üçün ehtiaçsız və mystəqill həyat imkanını təmin etmiş olar. Uşaqlar işə həvəssiz girişirdilər, çoxusu prijutdan qasır, onların jerinə başqaları qəbul edilirdi; uşaq tərkibinin ahyışlılığı prijutun həyatına pis təsir buraxırdı.

Tezliklə prijut maddi cətinlik cəkməyə başlayır, uşaqların öz əməyi ilə özlərini saxlamağa bilməsinə əsaslanan haq-hesab özünü doğrultmur.

Pestalotssinin başa düşmədiyi bu əsas səbəbin üzərinə Pestalotssinin qeyri praqtikliyi və həddən artıq sadəil, tez inanç olmağı da əlavə olundu; Pestalotssinin bu xasiyyətindən sui-istifadə edərək, onu cox tez-tez aldadırlardı.

Pestalotssi uzun myddət təslim olmadı. O, prijutu bağlamamaq üçün bytyn tədbirləri gətyrir, lakin «joxsullara məxsus myəssisə» 6 il qədər davam etdikdən sonra 1780-ci ildə bağlanır. Ondən sonra borçlar qalır. Borcun bir hissəsini ödəməyə dostlar kömək edir. Borcun qalan his-

səsini ödəmək ucyn isə «Nejəofun» bytyn torpaqıny və həjətdəki tiki-
lişin bir hissəsini satmaq lazıym gəlir.

Pestalotssi tamamilə tə'minatsız qalır. Qohum və dostlarınyn, de-
mək olar ki, hamısı ondan yz çevirirlər; onlar onu qərq olmuş adam
sajrlar.

İşdə həyata keçirməyə myvəffəq olmadıqıny, o, kitab vasitəsi ilə,
kəndli romanı vasitəsi ilə propaqanda etməyə qərar verdi. Bu məqsədlə
o, hər şeydən qabaq 1781-ci ildə «Linqard və Gertruda» romanıny bir-
inci hissəsini jazır. Sonrakı 6 il ərzində romanın ikinci, ucıncı və
dördüncü hissələri sıxır. Birinci çild sıxandan sonra roman cox bəyık
myvəffəqijjət qazanır; o bir cox xariçi dillərə tərcümə olunur və Pes-
talotssi nəinki Şvetsarijada, hətta xariçi ölkələrdə belə, məşhur adam
olur. Revoljusion Fransanın qanunverən jəqəncəq 1792-ci ildə o vaq-
tın başqa məşhur adamları ilə birlikdə, Pestalotssijə də «Fransa res-
publiqasının vətəndaşı» adını verməyə qərar verir.

Pestalotssinin bəyık bədii is'tedadı jox idi. Onun romanı gınyın ma-
raxlı içtimai idejalarına toxunması və progressiv cəhəti ilə oxuçılardı
əzünə cəlb edirdi. Romanın məzmunu cox sadədir. Bonnal kəndində
bir səlməci öz həryməcək torunu atmış, onun çajnaqına düşən kəndlilər
icgi icir, öz jer ucastoqlarını atıb gedirlər. Mərhəmətli, lakin zəif xa-
raqterli Linqard da bu jolla gedir. Onun aqıllı və xeyrxah arvadı kəndli
qadın Gertruda bu bədbaxılıqdan xilas olmaq ucyn jol tapır. Kitab o
qadının bu işi neçə etdijı barədə naqıl edir.

Romanda, Pestalotssinin praqtıqada myvəffəqijjətsizliklə, həyata ke-
cirməyə cəlisdiqı idejalar həyata keçirilir. O, belletristik formada qə-
nətcilik, ajiqlıq və təhsilin kəməji ilə kəndi joxsullaşmaqdan, kələlik-
dən və pozğunluqdan neçə qorumaq, kəndli uşaqlarını jeni qajda ilə
neçə tərbiyə və tə'lim etmək mymkyn olduqu barədə xırda burzua uto-
pijasını təsvir edir. O, qapitalın hakimijjətinə qarşı, mylkədarların
feodal istismarına qarşı protest etmir. O, içtimai quruluşu dəjisməklə
xyljasına qarılıır. Əksinə olaraq, o elə jollar axtarır ki, həm qapita-
lizmin inkisafı və həm də mylkədarların hakimijjəti joxsullar ucyn
fejzli olsun. Əlbəttə bu fikir utopik bir fikirdir və olduqca sadəlidir,
lakin o zaman bu roman avtor ucyn dınyə şöhrəti jaratmışdı.

Pestalotssi ilə ministrlər jazşırlar. O, Gəte, Gerder, Qlopştəq və
sairləri kimi məşhur şəxslərlə tanış olur.

Pestalotssi, ona Fransa respublikasının fəxri vətəndaşı adını vermiş
1789-cu il Fransa burzua revoljusiasını təbrik etmişdir. 1798-ci ildə
Fransanın tə'siri altında Şvetsarijada patrisilər hökuməti devrilir; jeni
Şvetic respublikanın məclis myəssisaları saqılır. Pestalotssi öz xid-
mətini revoljusion hökumətə təklif edir. Ona hökumətin «xaiq vərəqi»ni
redaqte etməji tapşırlar. Qontrrevoljusion dairələrdə bu, Pestalotssi-
jə qarşı ədavət olajır: ona fanatıq, Robespier, dəli, jacobinci, poz-
qun və sairə adlar verilir.

Bə'zi qantonlar revoljusion hökumətə tabe olmaq istəmirlər və qontr-
revoljusion ysjan qaldırđılar. Onların əlejhinə qoşun gəndərilmişdir.
Revoljusion hökumətin bu qoşununu jola salaraq Pestalotssi jazır: «Qoş
sizin yrejiniz öz qardaşlarınız ucyn qan axıtsın, lakin qoş sizin əliniz
ölkəni xilas edərək, dısməni dəjsyn».

Revoljusion qoşun qontrevoljusion ysjanyn mərkəzi olan Stans şəhərini tutur, şəhərin bir hissəsini daqıbdır və ysjanə jatırbır. Pestalotssı hər çyr qontrevoljusijanyn qəti surətdə jatırbılmasyn qəzətdə tələb edir.

Pestalotssı Şvetsarija revoljusijasynyn ən aqktiv rəhbərləri sırasında olmuşdur. Ona məs'ul vəzifə tutmaq təklif edirlər. Buna, o «Mən myəllim olmaq istəjirəm» deyə cavab verir.

O, jetim və nəzarətsiz uşaqlara məxsus prijutun rəhbəri sifəti ilə qontrevoljusion ysjanyn jaxyn keçmişdə mərkəzi olan Stans şəhərinə gedir. Stansda Pestalotssini düşmənçəsinə qarşıblayırlar. Şəhər, o zaman ucuntular jəqynından ibarət idi, bu ucuntular arasında jarməç, çındırlar icərisində adamlar jəşajırlardı. Bunlar revoljusion hökumət ələjhinə mybarizədə olmuş şəxslərin qardaşları və başları, ataları və anaları idilər. Revoljusijanyn düşmənləri burada əhali arasında yeni hökumətə qarşı ədavət ojadırlardı. Pestalotssı isə bu hökumətin adından Stansa gəlir. Bundan əlavə bu şəhərin əhalisi fanatik qatoliklərdən ibarət idi, Pestalotssı isə—protestant idi. Burada Pestalotssı olduqca cətin bir vəziyyətdə qalır. Lakin Pestalotssı Stansa həvəslə gəlir, çynki o burada «onun həjət juxusunun» jerinə jetiriləcəjini fərz edirdi. Stansda olduqu vaqt onun həjətnyn ən gözəl səhifəsidir. Pestalotssı bu zaman artıq, 53 jəşə girirdi. Lakin o işə gənçlik həvəsilə jəşəşır.

Prijut ucyn jəş uculmuş bir monastır ajırbır. Bunun icərisində nə bir aşxana, nə bir otax, nə bir qavat, və nə də bir xidmət edici persənal var idi. Havalar sisli keciridi. Bytyn bina pəlsəqyn icində idi. Pestalotssı işə tək başladı. Ondən başqa tək birçə eqonom qadın vardı. Keçmişdə «Nejqofda» olduqu kimi, burada da o əzyn bytynlyjy ilə uşaqlara həsr edir. Sonralar o jəşməşdır: «Onların (uşaqların) bədənləri və ruhları ucyn olan bytyn jəşşə şejlər mənim əlimdən onlara gedirdi. Onlar, ehtijacda olduqları zaman hər çyr jərdəm və kəməji, hər çyr nəsihəti bilavasitə məndən alırlardı. Mənim əlim onların əlində, mənim gözlərim onların gözələrinə baxırdı. Mənim göz jəşlərim onların göz jəşləri ilə birlikdə axır və mənim gylımşəməm onların gylımşəməsini təqib edirdi. Onlar dynja xariçində, Stans xariçində idilər, onlar mənimlə və mən də onlarla idim... Mənim onlardan səvəş nə evim, nə dostlarıym, nə xidmətcim, heç bir şejim jox idi. Onlar saqlam olanda mən onların arasında olurdum; onlar xəstə olanda mən onların jəşyn kəşdirirdim. Mən onlarla birlikdə jəşırdım. Axşam mən hamıdan axırda jəşəşmə girir, şəhər hamıdan tez jerimdən qəşırdım. Və artıq, jəşəşmədə ikən, mən hələ onlarla birlikdə dua oxujur və juxulajana kimi onları təlim edirdim. Onlar əzləri belə istəjirlərdi. Hər dəqiqə joluxma təhlyəkəsinə məruz qalaraq, mən əzym, onların paltarlarından və əzlərindən, demək olar ki, jujulmaz cirki aradan gətyrmək qəşəşmə qəşırdım».

Pestalotssı, e'timad və sevgi əsasında təbije olunanlardan mehriban bir ailə jəratmaqə cəhd edirdi. O, onlara savad əjredirdi. Prijut şəraitində, heç bir vəsaitə, tək başına və bir də 80 uşaqə birdən məşqul olmaq mymkyn olmurdu, ona görə uşaqların öz icərisindən myəvinlər ajırbır.

¹ P e s t a l o t s s i — «Secilmiş pədaqozi əsərləri», (rusça), Tixomirovun nəşrijatı. 1909-cu il, III cild, 15-ci səhifə.

dı. Burada sadələşmiş metodlar tətbiq olunurdu; sonradan Pestalotssi bu metodları myfəssəl bir surətdə işləmiş və əsaslandırmışdır.

Əxlaqi tərbiyəni Pestalotssi iş, fəaliyyət vasitəsi ilə verməyə çalışırdı. Qonsuluqda Altdorf kəndi janır. O, prijut uşaqların jəqır və Altdorfda uşaqların evsiz, jəməksiz və paltarsız qaldıqların onlara səjləjir və bədbaxt uşaqlardan bə'zisini prijuta gətyryb-gətyrməmək barədə onların rə'jini ejrənir. Hamı dostçasına—«Gətyrək, gətyrək»—deyə cavab verirlər—«Axır o zaman sizin jəməjiniz azalar, siz paltarlarınjy, jataqlarınjy onlarla bəlyşdyrməli olaçaqsınjy, razjynjz?»—«Razjynjy, razjynjy. Biz onların öz janımyza gətirmək istəjirik!»—deyə uşaqlar hamısj bir aqıydan səjyrdırlar. Pestalotssi bundan razjy qaldı.

Stansdakı prijut az davam etdi, o cəmisı 6 aj jəşajır. Monastır xəstəxana ucyn alınır, uşaqlar isə kəndli evlərinə gəndərilirlər. Pestalotssi bu qıssa vaqt icərisində gəzəl nətiçələr əldə edir: uşaqlar fiziki cəhətdən məhkəmləndilər, içtimai davranış yzrə qijmətli vərdislər aldılar. Pestalotssi isə əzynı tamamilə yzgyn dərəcəjə gətirdi və bundan sonra myalıçəjə gətməjə məcbur idi. Prijutun baqlanması ona cox aqır tə'sir baqışladı.

Kicik bir istirahətdən sonra, Pestalotssi, əzynın məktəbə tə'jin olunması tələb etdi. O Burqdorfda kənd məktəbində myəllim myəvini vəzifəsini aldı. Orada myəllim cəkməci Dizli idi. Dizli Pestalotssidən şybhələndi, o, Pestalotssini öz jerinə qonqurent gərdy və onu oradan səxşdyrb səxarmaq qərara aldı, o, ata-analar arasında Pestalotssi haqqında mənasız şajələr buraxmaq başladı. Cəkməci myəllimin bu pis məqsədli agitəsiyası tə'siri altında ata-analar jəqləraq uşaqlar yzərində jeni tə'lim metodları ilə eqsperiment aparmaq içəzə vermək istəmədiklərini qərara aldılar.

Pestalotssini myəllim sifəti ilə azjashylara məxsus səhər məktəbinə kəcyrdylər; burada o bytyn illi çalışaraq əzynın jeni tə'lim metodunu işlədi. Burada o həvəsli işləmiş, gynyny səhərdən axşama qədər məktəbdə kəcirmişdir.

1800-cy ilin mart ajında illik imtihanlarda, xysusi məktəb qomissijası Pestalotssinin iş nətiçələrini və jeni tə'lim metodları işləməsini joxlamış və olduqca jaxş rə'j vermışdir. Qomissijanın bytyn gərdykləri, gəzlədiklərindən dəfələrlə artıq olmuş. Bundan azacıq sonra, Pestalotssi kişi məktəbinin ikinci sinfində myəllimlik jeri aldı. Burada o, qabaxk həvəsli, jeni tə'lim metodların işləmək və joxlamaq yzrə tədqiqat və eqsperiment işlərini davam etdirdi. Pestalotssinin jaratdyq jeni metodun nədən ibarət olduqı haqqında biz aşağıda bəhs edəcəjik. Onun işi rəqbətlə qarşılanır. Ona jərdm etmək ucyn «Təbijə dostları cəmiyyəti» təşkil olunur. Pestalotssi məhkəm zəmin yzərində dajandır.

1800-cy ilin rəjynda Pestalotssi başqa pədaqoqların əməkdaşlıqı ilə Burqdorfda institut açır. Bu institut məktəbdən və myəllim hazırlamaq ucyn seminarijadan ibarət idi. Pestalotssinin institutu olduqca syrətli bir tərzdə təkcə Şvejtsarijada deji, ejni zamanda Jevropanın başqa əlkələrində də cox bəjy bir səhrət tapır. Şvejtsarija həkumətinin yzvləri öz uşaqların oxutmaq ucyn buraja qojurlar, başqa əlkələrdən də coxlu şajirdlər var idi. Şvejtsarijanın bytyn qantonları, Germaniya və

sair ölkələrin hökuməti Pestalotssinin seminariyasında hazırlanmaq üçün myəllimliyə qandidatlar göndərirlər.

Buradaça Institutun yaşadıqçı ilk illərdə Pestalotssi öz didaqtik teorigi bitirir. 1801-ci ildə o «Gertruda öz uşaqlarını necə oxudur» adı ilə bir kitab buraxır. Bu kitab Pestalotssinin əsas pədaqozi əsəridir: burada o, öz psixoloji təlim metodunu izah edir və əsaslandırır.

Jənə həmin ildə Pestalotssi öz «Hərbi heçələmə və oxu təliminə dair nəsihətlər» kitabını nəşr edir. Bundan əzaçq sonra başqa əsərləri də çıxır: «Analara məxsus kitab», «Myşahidələr əlifbası» və «Rəqəm haqqında əjani təlim».

4 il Burqendorfdə davam etdikdən sonra, Pestalotssinin institutu qabaqça Mjunxenburxzeja, sonra isə Ifertenə köçürülür.

Institut nəzindəki məktəbin tədris planı bejyk maraq ojadır. Burada bu çyr myxtəlif predmetlər tədris edilirdi: nemes və fransız dilləri, latın dili, arifmetiqa, rəsm, geometrija, geoqrafija, tarix, təbiijjat, fiziqa, kimja, nəqmə, gimnastiqa, hərbi təmrinlər. Arzı edənlər, bunlardan başqa hər hansı bir sənət əməli (dylgərlik, jonuculuq, qartonaz) və həmcinin muziqa ilə məşqul ola bilərlərdi. Bytyn şagirdlər kənd təsərryfat əməlinde iştirak edirlərdi.

Bu çyr tədris planı Pestalotssinin məktəbini köhnə sxolastik məktəbdən çox kəskin surətdə fərqləndirirdi. Təbiidir ki, bu çyr jenilik olduqca bejyk maraq ojadırdı.

Institutda tərbijələnenlər üçün qabul edilmiş gyn rezimi də jeni idi:

- Səhər saat $5\frac{1}{2}$ — juxudan durmaq.
 6 — 7 — məşqələlər (dərslər).
 7 — 8 — jujunmaq, səhər jəməji, dua.
 8 — 12 — dərslər.
 12 — gynorta jəməji.
 $1\frac{1}{2}$ — $3\frac{1}{2}$ — dərslər.
 $3\frac{1}{2}$ — $4\frac{1}{2}$ — mejdancada ojunlar.
 $4\frac{1}{2}$ — $5\frac{1}{2}$ — nahar.
 5 — 8 — dərslər.
 axşam saat 8 — axşam duası və şam.
 9 — jatmaqə getmək.

Burada fiziki təmrinlər və ojun da dərslər sırasına daxildir. Aşağı siniflər üçün əqli məşqələlər olan dərslərin sayı az idi.

Davam etdiji myddətin ilk on ilində Institut öz cıcəklənmə və şəhərət dövrünü keçirmişdir. O vaxtın məşhur adamları bu nymunəvi myəssisədə işin qojulusuna baxmaq üçün buraja gəlirlərdi. Bundan sonra institutda dysgynlyk dövrü başlajır. Institut olduqca artır. Pestalotssi, artıq qoçalmısdı, onun üçün belə bejyk bir myəssisə üzərində rəhbərlik etmək cətin idi. Onun myavinləri və myəllimləri arasında dalaşma başlanırdı. Sonra maddi cətinliklər başlanırdı. Institutun hətta ən jaxşı dövründə belə Pestalotssi öz işindən narazı idi. Onun məktəbində zəngin və gərəkəmlı adamların uşaqları oxujurdu, o isə həmişə, hər şejdən qabaq joxsullara kömək etməji arzu edirdi. Bir dəfə o, institut üzərində rəhbərliklə birlikdə jetimlər üçün prijut da dızəltmək istədi, lakin bu iş baş tutmadı.

1825-ci ildə səksən beş yaşlı Pestalotssi öz institutunu ləqəv edir və Nejqofa, öz nəvəsinin janına qayıdır. Burada, öz qoçalıqına və xəstəliyinə baxmaraq isləməkdə davam edir. O burada öz «Ququ nəqməsini» yazır: bu kitabda o, öz pedaqozi fəaliyyətinə jekun vurur. Burada o, başlıca olaraq elementar təlimə aid olan pedaqogika və metodika məsələlərini bir daha nəzərdən keçirir.

11 fevral 1827-ci ildə bu qərribə pedaqoqun həyatı qurtarır.

Pestalotssinin fikrinə təbii təbii məqsədi uşağın qıvvə və qabiliyyətlərini harmonik tərzdə inkişaf etdirməkdən ibarətdir: myrəbbi uşağın «həqiqi insanlığa» doğru aparmalı, ondan «tam adam» hazırlamalıdır. Təbii təbii məqsədin bu cür ümumi təriflərlə ifadə edərək, Pestalotssi düşynə bilmirdi ki, sinfi istismarcı cəmiyyətdə geniş əməkci ktyləsinin uşaqları ucyn hər tərəfli harmonik inkişaf həyata keçirilə bilməz.

Pestalotssiyə görə insan fitrən fiziki, əqli və əxlaqi qabiliyyətlərlə doqulur. Təbiə uşağ təbiətinin təbi inkişafı ilə uşqun olaraq bu fitri qabiliyyətləri inkişaf etdirməlidir.

Pestalotssi özy xysusi olaraq qejd edir ki, onun pedaqogika idejalarıнын əsasın insan nəvynyn qabiliyyət və qıvvələrinin inkişafı işində təbiə uşqunluq barədə olan ideja, jəni təbii təbii təbiə uşqun olmasın idejası təşkil edir. Təbi inkişaf—təmrinlər jolu ilə həyata keçirilir. Uşaqda bytyyn qıvvə və qabiliyyətlər ryşeyin vəziyyətində olur və təmrinlər vasitəsi ilə inkişaf edir. «Təbiə özy, insanın, bu qıvvələrin hər birini təmrin etmək ucyn təhrək edir. Göz baxmaq, qulaq eşitmək, əjaq jerimək və əl japışmaq istəyir. Həbelə, yrək də inanmaq və sevmək istəyir. Aqıl da fikirleşmək istəyir»¹. Təbiə insan qıvvələri və qabiliyyətlərinin özbaşına inkişafında təbiə jərdəmdən ibarətdir. Beləliklə, bu məsələdə Pestalotssi Russonun arxasınca gedərək, təbiə jərdə məqsədə doğru istiqamət alman, planlılıq lazımlıca qiymətləndirmir, biologizmə doğru, təbiə qıvvələri stixiasının şyurilik və içtimai aqtyvlik yzərində ystylyjynə doğru səvq edir. Lakin Pestalotssidə mysbət cəhət odur ki, o, təmrinin olduqca bejyk əhəmiyyətə malik olduqunu qəbul edir. Uşaqlarda fəaliyyətə qabilliyi inkişaf etdirmək lazımdır. Buna kənd joxsulların uşaqlarının təbiə və təlimində əsas təşkil edən əmək təbiəsi vasitəsilə nail olmaq olar. Təlim prosesində uşaqlar əmək vərdisləri alırlar: ümumi və professional təlim bir-biri ilə sıx əlaqədə olmalıdırlar.

Pestalotssiyə görə hər bir təlimin «sıx» nəqtəsi myşahidə (sejr)dir: myşahidə hər cür təhsilin əsasıdır. Myşahidənin əhəmiyyətini Qomenski və başqa pedaqoqlar da dəfələrlə xysusi surətdə qejd etmişlər. Pestalotssinin xidməti isə myşahidəni təlim praqtiqasına daxil etməkdədir.

«Ququ nəqməsində» o yazır: «İndi mən keçmiş nəzər salaraq, öz ymdən—bə mən bəşəriyyətin təlimi ucyn nə etmişəm—deje soruşduqda, mən, əjanilij hər cür bilijin absolyut əsas kimi qəbul edərək, təlimin bu əsas ali prinsipini möhkəm bir tərzdə myəjjən etdiyimi gerəyrem»².

¹ P e s t a l o t s s i — «Secilmiş pedaqozi əsərləri», Tixomirovun nəşriyatı. 1909 il; III cild səh. 349.

² Orada—səh. 198.

Pestalotssi dejirdi: «Söz tə'limindən qabaq, real biliklər gəlməlidir; tərifləri təkrar etməklə şagird boşsözlüyə alışı, səsləri məfhum kimi qəbul edərək öz-əzyny aldadır».

«Hər hansı bir predmetin mahiyyət və təzahyrlərini nə qədər çox miqdarda hisslərlə bilsən, predmetlə tanışlığın da bir o qədər dy-ryst olaçaqdır»¹.

Pestalotssi bytyn tə'limin binəvrəsini əjanilikdə gəyirdy: əjanilik adı altında isə o, şagirdin əldə etdiyi bytyn təcrübə və müşahidələri, uşağın əzy tərəfindən edilən bytyn praqtiki tətbiqatı, onun tə'limlə əlaqədar olan bytyn halətini, bytyn emosijasıny dyşynyrdy.

Tərbijə və tə'lim müşahidə və təcrübəyə əsaslanmalıdyr, bunlardan başlağaraq, insan ymumiləşdirmələrə, nəticələrə və myqajisələrə qal-xır. Ən sadə müşahidələrdən başlamaq və daha myrəkkəb müşahidələrə keçmək lazımdır. Asandan cətinə getmək lazımdır. Tə'lim uşaqların gücü cətan bir səviyyədə olmalı, onların yaşları ilə və inkişaf dərəcələri ilə uyğun olmalıdyr. Ardıcılıq və tədricilik dyzgyn tərbijə və tə'limin başlıca şərtləridir.

«Hər jeni bir anlayış—sənin tərəfindən çox yaxşı mənimsənmiş və sənin ucyn silinməz bir hala dyşmyş olan keçmiş biliklərin yzərinə, demək olar ki, hiss edilməz, kicik bir əlavədir».

Vaqtın xejli çox sərf olunmasından qorxmajaraq, hər predmetin ilk maddələri yzərində uzun myddət dajannaq və onun əsaslı tərzdə mənimsənməsinə nail olmaq lazımdır: predmetin əsas elementlərinin my-kəmməl əjrənilişi bilijin möhkəm binəvrəsini təşkil edir. Mənimsənən şey hec bir vəchlə unudulmamalıdyr, onun ucyn onu coxlu və tez-tez təkrar etmək lazımdır.

Pestalotssi bir sıra əsərlərində və öz pedaqogıq praqtıqasında «psixologijaya uyğun inkişaf tərbijəsinin vasitələrini» verməyə cəhd etmişdir. Bundan başqa o, tə'lim metodunu sadələşdirmək yzərində inadla işləmişdir, o elə metodlar jaratmaq arzısında olmuşdur ki, o metodlarla hər ana öz uşaqlarına tə'lim verə bilsin.

«Ququ nəqməsi»nin myqəddəməsində Pestalotssi jazır: «Jatın əsr ərzində mən, xalq tə'limi vasitələrini və xysusilə, onun əsaslarını mymkyn qədər sadələşdirmək ucyn və bu vasitələri, insan qyvvalərinin inkişafı zamanı təbiətin əzynyn işlətdiji vasitələrlə yaxınlaşdırmaq işinə əlimdən gələn köməkliyi vermək ucyn jorulmadan cəlməşəm»².

Kifajət qədər mə'lumatı olmadan, jəlməz myəjjən metoda jejələnmiş hər bir şəxsin uşaqlara tə'lim verə bilməsini dyşynməklə, Pestalotssi əlbəttə səhv edirdi. Pestalotssi tə'limi mexanikləşdirmək istəjirdi.

Pestalotssini hər şeydən qabaq elementar, ibtidai tə'lim metodları maraqlandırmirdi. O, ədəd, forma və sözy, hər bir bilisin elementləri sajrırdı. Onun ucyn, Pestalotssijə görə ədəd, forma və söz tə'limin elementar vasitələridir.

Uşaqlar tə'lim etmək sənətinə əsaqıdakı əsas qajdalar daxildir: 1) uşaqlara, onların dyşynçələrinə təklif edilən predmeti başqalarının icərisindən ayrıraq, ona baxmağı əjrətmək; 2) onları hər predmetin forması, jə'ni ölçysy və proporsijaları ilə tanış etmək; 3) onları by-

¹ Pestalotssi—«Secilmiş pedaqoqi əsərləri», (rusça), Tixomirovun nəşrijatı; 1909 il, III cild, səh. 134.

² Orada—III cild, səh. 343.

tyn tənbəqlər predmetlərin tam ad ehtiyatı ilə mymkyn qədər erkən vaxtdan tənbə etmək.

Predmetlərin xassələri yc əsas xassəyə—jə'ni ədədə, formağa və adlara gətirilib cəxarəla bilər. Pestalotssijə gərə, predmetləri dərk edərkən obiri sifətlər əhəmiyyətli dejildir. Ədədi, formanın və adın bilmək artıq, predmet haqqında dəqiq anlaşıb verir; bytyn qalan xassələri bilmək, o biliği dolu edir; bytyn əlamətlərin əlaqəsini bilmək məfhuma aiddənliq verir. Danışmaq, ölçmək və saımaqdan ibarət yc bacarıqdan Pestalotssi saımaq hamısından jyksəkdə tutur. Hesablama metodiqasına o, beıyık diqqət vermişdir. Ədədi o, haqiqi predmetlərin, neqtələrin, cəzəqlərin hesablanması yzərində öjrənməji təvsiyə edir. O arifmetiqanın əsasının sadəcə saımaqda (bir-bir saımaqda) gəyr. Pestalotssi arifmetiqə tədrisinə əjani vəsait, myxtəlif tablitsalar və predmetlər daxil etmişdir. Onun şagirdi Tillix isə arifmetiqə jesiğini ixtira' etmişdir ki, bu, indiyə qədər arifmetiqə tədrisində myhymm məktəb vəsaiti sayılır.

Nitq tə'limini Pestalotssi yc hissəyə: səs, adlar və cəmlələr (əlaqəli nitq) tə'liminə bəlməji təklif edir. O, səs və heçələrin öjrənilməsi barədə ibtidai rəhbərlik tərtib etmənin əhəmiyyətini qeıd etmişdir. Pestalotssi qəraətin əsasının səsi tələffüz etməkdə gəyr. Adlar tə'limi təbiətə, tarixə, georafiyajə aid bir sərə olduqca myhymm predmet adlarının, insan məşqələləri və mynasibətlərinə aid səzləri mənimsəməkdən ibarətdir. Əlaqəli nitq, qabaqca, ismlərin bir necə sifət ilə myvafiq tərzdə birləşməsindən, sonradan isə, getdikcə tədricən uzanan və myrəkkəbləşən cəmlələrin oxunması və tərtib edilməsindən ibarətdir.

Praqtiqada, Pestalotssi sistemə yzrə nitq inkişafına aid təmrinlər səxəf formalistik təmrinlərə cəvrilirli.

Pestalotssi bir myşahidə əlifbası tərtib etmişdir; ölçmə də bu myşahidə əlifbasının tərkibi hissəsindən biridir. Predmetin ölçülməsindən sonra onun şəklinin cəkilməsi, şəklinin cəkilməsindən sonra isə onun jazılması gəlir. Məraqlı burasıdır ki, Pestalotssi cəzəq, qəvs və bucaq cəkməni cizginin (cercenijenin) əsas hesab edir. O, jazı tə'limini elementlərdən başlamaq və myrəkkəb hərf formalarının hissələrini tədricən bir-birinə bitişdirilməsini təvsiyə edir, «bələ ki, ən cətin hərlərin mənimsənməsinə, jalnə jəni hissələrin, hərfin artıq, mənimsənməsi olan əsas hissələrində tədricən jəxınləşması kimi baxmaq lazımdır» («Gertruda öz uşaqlarının necə oxudur», 7-ci məktub, § 72).

Pestalotssi tələb edirdi ki, hər bir tə'lim şagirdlərin şəxsi fəaliyyəti, aqtiyligi yzərində qurulsun. Onun fikrinə, biliğin kəmiyyəti dejil, təmrinlər vasitəsilə əldə edilmiş bacarıq və vərdislərin qazanıması əhəmiyyətlidir. Burada biz Pestalotssinin təhsilin maddi cəhətinə (faqtik bilik mənimsənməsinə) lazımyınca qijmət vermədiyini, formal cəhətə isə həddən artıq qijmət verdiğini gəyryk. Kəhnə məktəbin verbal şxolastik tədrisi ilə mybarizə etmək ucyn Pestalotssinin ilk təmrinləri səzlərə dejil, predmetlərlə baqlamaq haqqındakı tələbi beıyık əhəmiyyətə malikdir. Predmet dərsləri— jə'ni təbiətin, texniqanın, məişətin real predmetləri ilə uşaqların myfessəl tənbə olduqlar dərslər—Pestalotssi metodiqasının myhymm hissəsidir.

Obiri tərəfdən Pestalotssi biliklərin praqtiqə ilə, əməklə, işguzar məşqələrlə əlaqələnməsi zərurijətini qeıd etmişdir. Biliklər praqtik

vərdislər, bacarıqlar, onlar əqtiy tərzdə tətbiq etmək imkanı ilə nətiçələnməlidir.

Pestalotssi təlimin məhsuldar əməklə orqanik əlaqəsi məsələlərini həll etməmiş, buna nail olmaq ucyn dyzgyn jollar göstərməmişdir. Pestalotssidə əmək təlimi ilə «elmlər əsasının» təlimi parallel gedən prosesdir, lakin onun xidməti bu məsələni mejdana qojmaqda və hər haldə uşaqların öz əməklərini anlamalar barədə fikir sejləməsindədir.

Pestalotssi myasir kytləvi ibtidai məktəbin banisidir. Ona qədər, demək olar ki, hər jerdə ibtidai məktəblərdə dualar, qatexizis və psaltir ejrənildir.

Russo jeni metodların individual tərbiyəyə mytabiq olaraq tətbiqini propaqanda etmişdir; o, Emilin—zəngin və gerkəmli validejn oqlunun tərbiyəsi barədə jazır. Pestalotssi isə hər hansı joxsul və kasıb ailədən olursa olsun, hər uşaq ucyn hər çyr varidata və myxtəlif qabilijətlərə malik olan uşaqlar ucyn jeni və daha mykəmməl tərbiyə tələb edir.

Onun təsiri altında, xalq məktəblərində tədris planlar, programmalar və metodlar tazadan qurulur. Məktəbə oxu, jaz və hesablamadan başqa, geometriyanın, rəsmin elementləri, georafija və təbiijiatın başlanğıcları daxil edilir; təlim işinin qojuluşu, xysusilə, tədris metodları yaxşılaşdırılır. Pestalotssi, ibtidai məktəbdə ayrı-ayrı predmetlərin sistematik tədrisinin və bu predmetlər tədrisinin xysusi metodları qalarının da həmcinin banisidir.

Pestalotssi pedaqogiqə teorijasının sonrakı inkişafına da böyük təsir buraxmışdır. XIX əsrin birinci jərsindəki burzua pedaqogiqasının progressiv xəttinin böyük teoretikləri Pestalotssinin şagirdi və ardıcılı olmuşlar. Hətta XX əsrdə bəzi məşhur pedaqoqlar ilk dəfə Pestalotssi tərəfindən təxminən 100 il qabaq formulə edilmiş myddəalər işləmişlər. Məsələn, Lajbn fikrinə əsas pedaqogiqə prinsipi: intibax—daxili işləmə—ifadə formulası ilə myəjjən edilir. Həmin bu fikir Pestalotssi tərəfindən formula edilmişdi. O «Ququ nəqməsi»ndə jazır: «Bizim fikrimizcə, bizim təfəkkir qabilijətimizin inkişafı, bytyn predmetlər yzarində apardığımız myşahidənin buraxdıq intibadan başlanır.

Təfəkkirymyzyn ezbaşına inkişaf mejli ilə birləşən bu myşahidə, öz təbiəti e'tibarilə hər şejdən qabaq, myşahidə etdijimiz predmetlər tərəfindən bizim yzərimizə buraxılan intibaların dərk edilməsi ilə nətiçələnir. Bununla da labydən o, myşahidəmizin yzərimizə buraxdıq intibalar ifadə etmək tələbatı və hər şejdən qabaq, danışmaq tələbatı hissini tərədir».

Pestalotssinin metodiqası bir sıra hallarda syn'i formal və mexaniki xaraqter daşıyır: Pestalotssinin əsərlərində biz lazım olmağan, sırf formal xaraqter daşıyan təmrinlər təklifinə az təsədyf etmirik; Pestalotssinin metodiqasının nəqsən məhz bundadır. Xalq təhsilinin burzua xadimləri cox vaqt bu böyük pedaqoqun obiri myhymın prinsiplərini və praqtiki göstərişlərini unudaraq, və ja təhrif edərək, məhz bu formal cəhətindən jəryşır və onu xalq məktəblərindəki tədrisin əsasına qojurlardı; onun metodiqasının mysbət hissəsindən isə imtijazların uşaqlarına məxsus məktəblərdə istifadə edilirdi.

1 Pestalotssi—«Secilmiş pedaqozi əsərləri» (rusça); Tixomirovun nəşrijatı; 1909 il, III cild, səh. 355—356.

Pestalotssinin pedaqogiqa fikirlərində, dini tərbiyə haqqındakı fikirlər onun mənfi cəhətidir. Pestalotssi XVIII əsr materializm fəlsəfəsinin qabaqcıl idejalarından qəbul etməmişdir; fəlsəfədə o idealist pozisiyada dururdu. O, kilsə mərasimlərinə qarşı nifrət bəsləyir və hakimiyyət edən kilsəni bytpərəstliyə barabar tuturdu da, lakin təlim-tərbiyə də dini tərbiyəyə bəyik yer verirdi.

Beləliklə Pestalotssinin didaktik teorigasında progressiv cəhətlər uşaqlardan ibarətdir.

1. Pestalotssi elementar təlimin plan və metodikasından işləmişdir, bununla əlaqədar olaraq, o ibtidai təlimin myhym predmetləri (oxu, yazı, hesablama, ölçmə) yzrə xysusi metodiqaja binevrə qoymuşdur. 2. O, əyani predmet tədrisini nəinki teoretik tərzdə inkişaf etdirmiş, hətta praktik cəhətdən də möhkəmlətməmişdir. 3. O, uşaqların təbiiyyət, geografiya və tarix bilikləri ilə ilk tanışlığını xalq məktəbinə daxil etmişdir; 4. O, teoretik təlimi praktiqə ilə bağlamaq məsələsini gündəlik məsələlər sırasına qoymuşdur. 5. Pestalotssi uşağa olduqca bəyik hərmət bəsləmənin, pedaqoqun uşağa olduqca bəyik məhəbbət bəsləməsinin, myəllimlə uşaqlar arasında yrekdən, mehriban mynasibətin nymunəsini göstərmişdir.

6. Eini zamanda Pestalotssi joxsulların bəyik dostu olmuşdur: o, xalqa qarşı məhəbbətlə, ona həqiqətən yardım etmək, onun vəziyyətini yaxşılaşdırmaq arzusu ilə janırdı.

7. Pestalotssi bytyn həyatın maarif işinə vermiş, cox vaqt, öz son vəsaitini, yaratmış olduqu pedaqogiqa myəssisəsinə verərək özy yardım aç həyat kecmişdir. O, uşaqlara qarşı hədsiz məhəbbətlə janır, bytyn qyvəsini və qabilijətini yeni pedaqogiqa idejalarından işlənməsi və propaqanda edilməsinə vermişdir. «Hər şey başqalar ucun və hec bir şey özüm ucun» sözləri onun həyatın devizi olmuşdur. Pestalotssinin həyat ideja naminə həqiqi qəhrəmanlıqdır. Onun həyat və fəaliyyəti, onun yaratdığı pedaqogiqa sistemə ən diqqətli surətdə öyrənilməyə layiqdir.

Pestalotssinin başlıca əsərləri: «Linqard və Gertrud» (roman); «Gertruda öz uşaqların neçə oxudur», «Elementar təhsil ideyasına aid olan geryşlər və təcrybələr», «Ququ nəqməsi».